

'מלך ביופיו' לפתח תקווה

פרשת מינויו של הרב יחזקאל אברמסקי זצ"ל כרב המושבה

הקדמה

בחירת הרב אברמסקי - סבב ראשון
הרב אברמסקי רבה של פתח תקווה - סבב שני
הניסיון האחרון - סבב שלישי
ההחמצה

הקדמה

פרשת מינויו של הגאון ר' יחזקאל אברמסקי (רי"א) כרבה של פתח תקווה, מינוי שכידוע לא יצא לפועל, זכתה לאזכורים שונים בספרים ובכתבי עת¹, אך לא תוארה בכל עוצמתה. המתבונן באיגרותיו של רי"א המצויות בארכיון ע"ש עודד ירקוני בפ"ת נחשף למאבקו האצילי של רי"א לקבלת אשרת יציאה מרוסיה, ולרגשותיו בתקופת חיים קשה, תקופה בה היה נתון לשרירות לב המשטר הסובייטי האכזר והעריץ, כשגורלו נתון בידי פקידים ואנשי מנגנון מפלגתי אשר גזרו עולמות בענייני חיים ומוות, גלות וגאולה. בתקופה זו שלטו בחייו חוסר-היציבות ואי-הוודאות, כאשר עצם הבקשה להגירה יכול היה להוות קרש הצלה - ולחילופין סיבה לרדיפות ומאסר. במציאות חיים זו התגלה רי"א במלוא הדרו, כאשר מחד הוא יודע שמשרת הרבנות בפתח תקווה יכולה להציל אותו ואת משפחתו, ומאידך עדינות נפשו אינה מאפשרת לו להיאחז בקרנות המשרה כאשר העיכובים ליציאתו מתגברים; בסופו של דבר הוא מוותר עליה, ולמעשה מוותר בכך על הצלתו והצלת בני משפחתו.

הסאגה של מינוי הרי"א כרבה של פתח תקווה נמשכה שלוש וחצי שנים, מניסן תרפ"ח עד תשרי תרצ"ב, לפני שמונים שנה בדיוק. מכתביו מתקופה זו חושפים את התמודדותו עם הרוע יציר כפי האדם, ועם אכזבות חוזרות ונשנות. פעמיים התעלל בו השלטון ומנע ברגע האחרון את יציאתו, ובפעם השנייה אף נאסר והוגלה

1 אהרון סורסקי, מלך ביופיו, תולדות חייו פועלו ודרכו... של... ר' יחזקאל אברמסקי, ירושלים תשס"ד, עמ' 190 ואילך; ספר הזיכרון למרן הגר"י אברמסקי זצ"ל, הוצאת מוריה, ירושלים תש"ס, עמ' 28; קובץ מאמרים, מרן ר' יחזקאל אברמסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 7; ספר היובל לפ"ת תרל"ח-תשי"ג, הוצאת עיריית פ"ת תשי"ג, עמ' 396; ועוד. וראה גם מאמרי ב'המעין' תמוז תשס"ט (מט, ד) עמ' 3-6.

לסיביר. לאחר שחרורו ניסה פעם נוספת להתמנות לתפקיד, אך התברר שבועות בודדים קודם נבחר כבר רב אחר לעיר, ולמרות שעדיין לא הגיע רב זה למושבה - נמנע רי"א אציל הנפש מלעמוד על זכויותיו.

לפרשה זו גם ממד ציבורי, החושף את שיקוליהם והתנהגותם של הממסדים הדתיים והרבניים המקומיים, הארציים והעולמיים שהיו מעורבים במינוי רי"א, ונקלעו למצב מורכב ומסובך שיצא משליטה. הרבנות הראשית כרבנות מרכזית לא התערבה באופן ישיר בבחירה, והעדיפה שאנשי פתח תקווה יבחרו בעצמם את רבם, ומנגד הם, תושבי פתח תקווה, בקשו את חוות דעתו והסכמתו של מרן הראי"ה קוק כנשיא הרבנות הראשית בקביעת הרב לעיר². מהתבוננות במכלול האירועים נראה גם שהעדפתם של אנשי פתח תקווה הייתה לבחור דווקא רבנים מהגולה, מתלמידיהם של הגאון ר' חיים עוזר ובעל החפץ חיים - עובדה שהערימה מכשולים על הבחירה³.

בחירת הרב אברמסקי - סבב ראשון

לאחר מותו הפתאומי של הגאון ר' ישראל אבא ציטרון בי"ב אלול תרפ"א, החליטה המועצה המקומית של פ"ת בישיבתה ביום י"ג טבת תרפ"ח למנות ועדה לאיתור רב חדש (=ועדת הרבנות)⁴. הוועדה שמונתה פעלה במהירות, ובסוף ניסן תרפ"ח היא הציעה למועצה מספר מועמדים. ביום כ"ז ניסן התכנסה המועצה ובחרה ביניהם ברי"א שהיה אז רבה של סלוצק⁵, ומיד שלחה לו המועצה את הודעת

2 העיר לי ידידי הרב אברהם זק"ש: בהתמנותו של הרב קוק לרבה של יפו בתרס"ד קיבלו על עצמם אנשי פתח תקווה, יחידים וציבור, את סמכותו כסמכות רבנית עליונה, ובכך ניתקו את עצמם מרבני הישוב הישן בירושלים (וראה על כך גם בדבריי במבוא לספר 'חידושי הרב ציטרון-קטרוני' עמ' 24 ואילך). עלייתו של הרב קוק לירושלים לא פגעה בקבלתם זו, אלא להיפך חיזקה אותה.

3 על המכשולים כתוצאה מהעדפה זו ראה ב'מלך ביופיו' שם הערה 35, וכן להלן לאחר מינוי הרב כ"ץ; על העדפת רבני הגולה על רבני הארץ ראה בדבריי מבוא לספר 'חידושי הרב ציטרון-קטרוני' עמ' 16, ולקמן הערות 5, 14, 21.

4 ההחלטה על מינוי הוועדה נתקלה בקשיים בתוך המועצה, מכיוון שהימים היו ימי הוויכוח על חוקת הקהילות ו'כנסת ישראל' ועמדת הרבנות הראשית לא הייתה ברורה דיה, ולכן היה מי שרצה לדחות את בחירת הרב עד לאחר שיסתיימו המאבקים.

5 זה היה כינוס משותף של המועצה המקומית עם חברי ועדת הרבנות. מפרוטוקול הדיון נראה שהמתכנסים עצמם לא ידעו איך לבחור את הרב, ועל סמך אלו קריטריונים. על אף זאת החליטו המתכנסים שהוועדה תמסור את שמות חמשת המועמדים הסופיים, ומתוכם ייבחר הרב. יש לציין שכל 13 המועמדים היו בני חו"ל, לא היה אף מועמד אחד מבני הארץ! לא נראה שמי מהבוחרים יכול היה למדוד את גדולתם בתורה של המועמדים, ומכך שרי"א נבחר כמעט פה אחד נראה שהבחירה הוכתבה מראש, כנראה על ידי גדולי תורה, והחלטת המועצה היתה פורמאלית.

הבחירה וכעבור זמן גם את כתב הרבנות⁶. הרי"א קיבל את הטלגרמה לבחירתו ביום כ"ט ניסן, ולאחר שהוא מאשר את קבלת כתב הרבנות הוא מזדרז עוד באותו היום לשלוח מכתב תודה לרב הראשי הרב קוק על שפעל לבחירתו⁷:

בודאי נחתך העניין הזה ברצון ובסיוע כ"ג, ובודאי היה כ"ג מן המכריעים את הכף לצדי, לכן הנני מביע לכ"ג את תודתי וברכתי מעומק הלב שיאריך ד' ימי חייו, ויתן לו ד' כוח ועצמה לפעול ולעבוד להרמת קרן תורתנו הקדושה ולהרמת קרן ישראל בארץ האבות...

הרב קוק מצידו משיב ל"ידידי הרב הגאון המובהק חו"ב סוע"ה יחזקאל אברמסקי אבד"ק סלוצק" תשובה ביום י"ב אייר תרפ"ח⁸, ומציין במכתבו שהוא מצפה לבואו.

עד לסופה של שנת תרפ"ח ממשיך קשר המכתבים בין הרי"א לחברי מועצת פתח תקווה, קשר מכתבים הנעשה בתיווכו של ר' מיכל רבינוביץ⁹, חברו וידידו הקרוב של הרי"א שגם ילווה אותו לאורך התקופה הקשה המצפה לו (איש הקשר של ר' מיכל בפ"ת היה מרדכי סולומון, חבר ועדת הרבנות). רי"א מעדכנם על ההתקדמות האיטית בהשגת רישיונות היציאה, וכן מבקש לקבל מהם הלוואה שתקל עליו

6 על בחירת הרב ואיגרות התודה שלו לעסקני פתח תקווה ראה 'מלך ביופיו' שם ובמאמרי ב'המעין' שם.

7 מלך ביופיו עמ' 192.

8 אוצרות הראי"ה ח"א עמ' 481.

9 דמותו של ר' מיכל רבינוביץ הונצחה במספר במות ספרותיות, ועדיין רב הנסתר על הגלוי בעניינו. הוא נולד במיר בשנת תרל"ט ולמד בישיבות טלז וסלובודקה ובעיירה פוניבז'. עם לימודיו התורניים רכש גם השכלה כללית, ומונה למרצה ללשון ולספרות עברית באוניברסיטה הממלכתית של מינסק. הוא עסק בפעילות ציונית ובהנהגת התנועה ברוסיה הלבנה, ובין השנים תרע"ו-תר"פ ערך את היומון "דער יוד". בעוון פעילותו הציונית נאסר מספר פעמים, עד שעלה ארצה בשנת תרפ"ה. היה נשוי לבתו של ר' מאיר הלפריין מקורבו של ה"גדול ממינסק" רבי ירוחם פרלמן, שכתב את הספר 'הגדול ממינסק' (על גלגוליו של ספר זה ועל מעורבותו של ר' מיכל בכתיבתו ראה בהקדמה למהדורה השלישית של הספר, הוצאת פלדהיים תשנ"ד). בירושלים פתח ר' מיכל את חנות הספרים המפורסמת שלו "הדרום", שהיוותה בית ועד לתלמידי חכמים ואנשי השכלה. חנות זו פעלה עד שנהרסה בפיצוץ מכוננית התופת ברחוב בן יהודה בשנת תש"ח, וחודשים אחדים לאחר הריסת החנות נפטר ר' מיכל עצמו. על מערכת היחסים בין ר' מיכל רבינוביץ לרי"א ראה גם בספר הזיכרון, לעיל הערה 1, עמ' 29; הרב רפאל פוזן, 'כמוך גם הנני פה עובר אורח', הצפה ערב סוכות תשס"ז. על פי עדות (טלפונית) של הגב' מיכל דיטון-שניידר, נכדתו של ר' מיכל, גם לאחר עלייתו של רי"א לישראל היו המשפחות ביחסי ידידות קרובים. על ר' מיכל ראה עוד בדברי ש"י עגנון, מעצמי לעצמי, הוצאת שוקן, ירושלים ותל אביב, עמ' 223 ואילך; גזית במה ליצירה אמנותית-ספרותית, כרך י ביטאון ז-ח, תש"ח; ראובן גפני, 'למדן בין מוכרי ספרים, ומוכר ספרים בין למדנים', מקור ראשון 16/4/2010; הקדמה לספר מאמריו 'חול ומועד', אורח חייו של אדם מישראל, ירושלים, תשכ"ה, ובהערות פתיחה שם.

להשיג את הרישיון ותסייע לו ביציאה עצמה¹⁰. הנחת היסוד של הרי"א ושל חברי המועצה הייתה שכל העיכוב במתן רישיונות היציאה הוא זמני, ונובע מבעיות בירוקרטיות. במהלך התקופה שלח רי"א מכתב ברכה לחגיגות היובל ליסוד המושבה, ובמכתב זה הוא חתם (בפעם הראשונה והאחרונה!) כאבד"ק פתח תקווה¹¹.

במהלך שנת תרפ"ט מתחילים רי"א ועסקני המושבה לחשוש שהקשיים אינם רק בירוקרטיים אלא נובעים מהחלטת השלטון להתעמר ברבנים ואנשי דת, ושיש חשש שרי"א לא יקבל אישור יציאה מרוסיה. מתוך הרגשת המצוקה של אנשי פתח תקווה, שנותרו זמן רב ללא רב, מבקש רי"א שיתנו לו אפשרות נוספת להשיג את הרישיון, ואם לאחר שלושה חודשים עדיין לא יהיו תוצאות חיוביות הוא, רי"א, משחררם מהתחייבותם כלפיו¹². כמו כן מפציר הוא בהם שגם הם ינסו לפעול להשגת הרישיון. במכתב מיום ה' בטבת הוא כותב:

מכתבכם האחרון נתאחר בדרכו, אך סוף כל סוף נתגלגל ובא לידי. והנני אומר לכם תודה וברכה על הואילכם להיות לנו "לאחיעזר" בענייני העליה!

הטלגרמה הואילו נא ידידי לשלוח באופן האמור במכתבכם, ובאותו נוסח עצמו כדאי גם לפנות למוסקבה. וברצות ד' את דרכנו, והי' בהצטרף בקשתכם להשתדלותנו אנו יתן ד' בלבם שלא לעצרנו עוד ולתת לנו הרישיון הדרוש.

הנהלת המועצה המקומית מצידה נענית לבקשותיו של הרי"א והאריכה את זמן התחייבותה כלפיו, אך היא מוסיפה בלשון זהירה אך ברורה שאם גם בשלב זה יכשלו ניסיונותיו לצאת הם משוחררים מהתחייבותם. וז"ל מכתבם מיום ט"ז שבט תרפ"ט:

שלום וישע רב למע"כ הרב הגאון המפורסם

מרן הרי"א יחזקאל אברמסקי שליט"א

אחד"ש ושתי"ו והדר"ג

נתכבד בזה לאשר את קבלת מכתבו הנכבד. ואמנם עשינו כהוראתו ושלחנו ט"ג למוסקבה.

ומתכבדים אנו להודיע למע"כ, שבישיבת הוועד החליטו למלאות את בקשת

10 במכתב מיום ג' טוב סיון תרפ"ח הוא מפציר בעסקני העיר שישלחו לו כסף להוצאות הדרך, והוא חוזר על הצעתו שכסף זה יהיה כהלוואה והוא יחזירו כשיגיע לפ"ת. המועצה נענתה לבקשתו, ומאשרת לו הלוואה בסך 150 לא"י. בי"ד אלול הוא שולח מכתב ברכה לשנה החדשה, ובו הוא מעדכן את "אלופי וראשי העדה הדגולים מרבבה אנשי שם, ולכל קהל ישראל באם המושבות פ"ת, זרע קודש ברוכי ד'" על מצבו.

11 המכתב ותוכנו התפרסמו ב'המעין' שם.

12 המכתב עצמו איננו ברשותי, אך מתוכן מכתב התשובה של מועצה המקומית פ"ת ברור תוכן מכתבו של הרי"א.

הד"ג לחכות השלושה חודשים שבקש מאיתנו, שנגמרים ביום כ"ה שבט פ"ט.

ומפני שישנה התעוררות ודרישה חזקה מהתושבים על דבר מינוי רב בהקדם הכי אפשרי, ואי אפשר לדחות את מינוי הרב לזמן יותר ארוך, החלטנו לחכות עוד חודש ימים עד כ"ה אדר א' פ"ט, ואנו מבקשים את הד"ג להואיל להודיענו בתוך הזמן אם יכול לקבל רשיון לעלות לארץ. כי אחרי יום הכ"ה אדר א' אנו נוכרח למנות את אחד המועמדים האחרים שיש לנו. אנו מקווים לרחמי שמים, שהד"ג יפעול ויזכה לעלות לארצנו ולשרת בקודש - ולהשתתף בבניין ארצנו בב"א. הנהלת המועצה המקומית.

מאמציו של רי"א לא נשאו פרי, וכך ביום י"ט לאדר א' יום ה' לסדר תשא שנת פ"ט" הוא משגר להם מכתב בו הוא מודיעם שהוא נאלץ לוותר על רבנות העיר, ומאחל לאנשי פתח תקווה שימצאו "איש על העדה, אשר יעדור עמכם שכם אחד להרמת קרן תורתנו הקדושה והרמת קרן ישראל, ולתחית עמנו בארץ אבות"¹³.

ביום כ"ו אדר ב שולחת הנהלת המועצה המקומית מכתב תשובה לרי"א, וז"ל:

מהררי קדש וגבעות ירושלים יופיע ישע רב וברכה עד בלי די למע"כ ידידנו הנכבד מוכתר בכתר תורה וחכמה הרב הגאון המפורסם מרן הר"ר יחזקאל אברמסקי שליט"א ראב"ד סלוצק תע"א.

אחד"ש ושתו"י והדר"ג בכבוד רב.

אנו מאשרים את קבלת יקרת מכתבו הגלוי, שהדהימו כחזיון רעם. לא האמנו שאחרי השתדלות ועבודה רבה כזו לא נקבל מענה על קריאתנו האמיתית מלב עמוק. אין בידינו לתאר את הצער העמוק שבלב התושבים, שאחרי תקוה חזקה ונעימה נתאכזבה תקוותינו.

אנו מקבלים את ברכת הדר"ג שנצליח בכל עניינינו וגם בקבלת רב חדש. ויואיל נא לקבל את ברכתנו מפתח תקווה, שתקותו לעלות לארצנו תתמלא כחפצו. וכל הזמן שעוד נגזר עליו לשבת בחו"ל יצליח בכל אשר יפנה, וימלאו כל משאלותיו לטובה.

כעתירת החותמים מקודש, המכבדים אותו כערכו הרב ודשו"ט ושתו"י ברגשי כבוד רב הנהלת המועצה המקומית פ"ת.

13 המכתב הודפס במלך ביופיו עמ' 195. בהערה 37 שם מצוטטים דברי מרדכי סולומון: "דמעות זלגו מעיני למקרא הדברים האלה, צר לי על אדם יקר זה הרב אברמסקי השבוי בין הרשעים, וצר לי על מושבתנו אשר לא זכתה ליהנות מזיו פניו של עדין נפש זה".

ביטול מינויו של הרי"א החזיר את חברי הוועדה לנקודת ההתחלה, ולשם כך פונים חברי הוועדה למספר אישים תורניים שימליצו על מועמדים, והם מקבלים גם המלצות מכמה מגדולי הרבנים¹⁴. הוחלט לקבל את המלצתו של הגאון ר' אליהו דושניצר (משגיח ישיבת לומז'ה) ולפנות אל הגאון ר' יוסף שלמה כהנמן רבה של פוניבז'¹⁵. הרב כהנמן השיב לחברי הוועדה שבאופן עקרוני הוא נאות לקבל את ההצעה אך יש לו מספר תנאים, ובראשם שהוא יוכל להמשיך לכהן כראש הישיבה בפוניבז', ולכן הוא יאלץ להיעדר מהעיר לתקופות ארוכות. חברי המועצה לא הסכימו לתנאי זה והמו"מ עם הרב כהנמן נמשך, ובינתיים התקבל מכתב מר' מיכל רבינוביץ ובו הוא מספר כי קיבל טלגרמה מרי"א המודיעו שעתה נוצר סיכוי מחודש וודאי לקבלת רישיון יציאה. חברי המועצה המופתעים מחליטים לשלוח אחד מחברי וועדת הרבנות לירושלים לראות את הטלגרמה, ואם נכונה הידיעה לבקש את הרי"א לשלוח תוך עשרה ימים טלגרמה למושבה עצמה, וכמובן שהם מודיעים שהמשרה עצמה פנויה ומחכה לו. וכך שולח הרי"א מכתב ביום כ"ג תמוז תרפ"ט, וז"ל:

נחמה כפולה לידידי נפשי אנשי שם אלופי טובי וראשי קהל עדת ישורון באם המושבות פתח תקווה, יה' ד' עימכם.

אחים אהובים וידידים נאמנים! לו הייתה הצעתי הפעם אך תקוה שסופה להיות תוחלת ממושכה שאחריתה מי ישורינה לא הייתי מתעה את אחריים ומטעה ומטריד את עצמי, אחרי ששתתי ומיציתי את כוס היגונים של מפח נפש הבא מתוך תקוה [מילה לא ברורה]. עתה נשתנה הדבר שינוי לטובה, וכמעט ברור הדבר שיש לי האפשרות להשיג בעה"ת רשיון לעלות מן הארץ בתוך כל העולים. הואלתי לדבר אליכם רעים אהובים באותו עניין, אשר כמה

14 למשל הרב אהרונסון, רבה של תל אביב, המליץ על הרב אליהו אהרון מיליקובסקי רבה של חרקוב, שעלה בימים ההם לארץ; הרב יצחק יעקב וכטפונגל, ראש ישיבת מאה שערים, המליץ על הרב יעקב משה חרל"פ; המלצה נוספת הייתה על הרב מרדכי דוב אילדברג, רב בעיר פלאצק ומחבר הספר חזון למועד. לא ברור מה הייתה עמדת הוועדה למכלול ההצעות הללו ובאיזה שלב משלבי הבחירה הם הוסרו, אבל מתוך שבחרו לנהל מו"מ עם הרב כהנמן נראה שגם כאן העדפתם הייתה לבחור דווקא ברב מהגולה.

15 המכתב המקורי לרב כהנמן אינו נמצא, אך הפרטים מתבררים מתוך המכתב שנשלח אליו בתמוז תר"ץ, לאחר הסרת מועמדתו של הרב אברמסקי בפעם השנייה. הרב דושניצר היה מקורב לבעל חפץ חיים ומשגיח בישיבתו בראדין, והיכרותו עם הרב כהנמן הייתה עוד מזמן היותם תלמידים ב'כולל קודשים' של בעל חפץ חיים; עלה עם ישיבת לומז'ה לארץ ולימד בישיבה זו כעשרים וחמש שנה, עד לפטירתו בכ"ד אב תש"ט. את ספרו "נחלת אליהו" ערך תלמידו הרב חיים קנייבסקי.

טרחות טרחנו עליו וכמה יגיעות יגענו עליו, ועתה כשהגיעה ב"ה השעה המוכשרת, ובא הדבר לידינו להלכה למעשה, לא נקיימנו? הנני מציע לפניכם פרטי העניין באופן כזה, שאין לכם שום מקום לחשוש פן תהיו אגודים בו שוב לזמן בלתי מוגבל. הואילו נא ידידי להודיעני מיד בטלגרמה, **כי נכונים אתם לשלוח ויזה לכולנו**. אז נגיש מיד בקשה אודות פספורטים, שתוצאותיו נודעות לבעלי אחרי עבור שבעה שבועות. והי' כעבור הזמן האמור, אם אבשר לכם בטלגרמה שכבר ניתנו לנו הפספורטים (אשר זמנם אך ורק לשלושה חודשים מיום נתינתם) אז תמציאו לנו את הויזות במוקדם היותר האפשרי, ונצא אי"ה לדרכנו מבלי שום עיכוב. ואם במשך זמן שבעה שבועות החל מיום הגיע אלינו הטלגרמה בתוכן האמור למעלה, לא תקבלו מאתנו ידיעה כזו שהפספורטים הם בידינו (אף כי שרחוק הדבר מאד לפי מצב השעה, והנני כותב זאת רק להעדפה) - אז נקיים אתם מכל הבטחה, וכטוב בעיניכם עשו.

מרב בטחוני בידידותינו הנאמנה הנני מקצר ומסיים בברכת כל טוב לכם ולכל באי שערי המושבה
ידידכם אוהבכם המצפה לרחמי ד' ולנחמה כפולה לכל בני ישראל
יחזקאל אברמסקי אבד"ק סלוצק

ביטחוני העצום של הרי"א כי עתה יוכל לצאת מרוסיה שכנע את חברי המועצה, והם ניאותו לבקשותיו הללו. על אף ביטחוני שעתה נפתח לו סדק להצלה, ובקשותיו מחבריו הפועלים ליציאתו מרוסיה הם מינוריות, מרגיש הרי"א שהוא הופך לנטל על חבריו ועל חברי וועדת הרבנות של פ"ת, ובעקבות כך הוא שולח מכתב לר' מיכל רבינוביץ ביום ר"ח אב, בו מחד הוא ממשיך לבקש את עזרתו - ומאידך מבקש את סליחתו:

מיכל חביבי ומחמד לבבי!

אחרי קבלת תשובתך על יד הטלגרף ערכתי מיד מכתב לראשי העדה בפ"ת, והצעתי לפניהם את העניין באופנים כאלה, שאין להם שום מקום לחשוש פן יהיו אגודים בי שוב לזמן בלתי מוגבל. וגם בקשנו מיד להכין כל הניירות והתעודות הדרושות בראש וראשונה ממקום מגורתנו. והיום ביום ראש החודש הגשנו בקשה באופן רשמי לתת לנו רשיון לעלות מן לארץ, בשילום דמי הדרכיות תשע מאות ותשעים ר"כ למפרע כנהוג. ועתה במטותא ממך חביבי להאיץ בראשי עדת פ"ת לשלוח לנו הויזה במוקדם היותר האפשרי, כדי שבצאת בעה"ת הפספורטים לאור לא נצטרך להתעכב פה, שכל העומד לצאת אין לו להיות ממאחרי שְׁבֵת. חביבי! אל תדון אותי לכף חובה מה שאנכי מטריח אותך כל כך, ואולי גם הוגעתך כבר במכתבי בטלגרמות בשאלותי ובבקשותי, אין אדם נתפס על צערו ועל צער בניו.

בודאי הגיע לידך מכתבי אודות הדפסת הספר¹⁶, והנני מחכה לתשובתך המפורטה על כל פרט ופרט, וכי נעשו כבר ההכנות להדפסתו. ידידך אוהבך המצפה לרחמי ד' יחזקאל אברמסקי.

עד לסיים שנת תרפ"ט המשיך הרי"א לשמור על קשר מכתבים עם חברי המועצה, ולקראת תחילת השנה החדשה תר"ץ הוא שולח איגרת ברכה, וגם בה הוא מציין שעתה הוא בטוח ביציאתו הקרובה מהארץ. מעניינת במיוחד איגרתו מיום ו' עש"ק פרשת 'ראה' לאחר שמיעתו על פרעות תרפ"ט, וז"ל:

אחים אהובים ונחמדים יהי ד' עימכם!

בימים האלה הגיעו אלינו שמועות מחרידות מארצנו הקדושה. העיתונים מודיעים אודות התנפלויות של הערבים על היהודים בירושלים, בחברון, בתל אביב ועוד ועוד, וכי גדול הוא מספר ההרוגים והפצועים בני עמנו.

יחד עם חללי חרב אלה חלל ליבי בקרבי על אותו דם נקי טהור וקדוש שנשפך כמים, על אותו שברון רוח ורפיון ידים הבאים תמיד אחרי פרעות נוראות כאלו, ועוד על דברים רבים שאין פה המקום לפרטם, ואשר לנטול לשון שכמותי קשה להעלותם על גב הנייר בשעה שרוחי סוער בקרבי. וכך הי' לבי עלי דוי ולא יכולתי להבליג על יגוני, עד שבא ידידי ר' מיכל רבינוביטש מעצמו והקל במקצת את מכאובי, בהודיעו לי על ידי הטלגרף אודות שלו' מיודעי ואודות שלו' העיר פתח תקוה הקרובה כל כך אל לבי.

קשה לי עתה לשפוך לפניכם את שיחי וכל אשר יהגה וירחש לבי, אך לפני ד' הנני שופך שיחי, ותפילתי לפניו תבוא, שהוא לבדו אשר לו כל הארץ יהי' לכם למגן וצנה, ולא יהי' עוד פרץ וצוחה בכל רחבי ארצנו, וישפות ד' שלו' על ישראל ועל העולם כולו, ולא ישא עוד גוי אל גוי חרב. ויהא רעוא שאזכה לעלות אליכם בקרוב ולראותכם שמה כשאתם יושבים בשלוות השקט איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ועם ישראל יושב לבטח בארצו על התורה ועל העבודה.

הכותב בדמע מתוך שברון לב, המייחל לתשועת השי"ת לכל קהל עדת ישראל אוהבכם לעד

יחזקאל אברמסקי אבד"ק סלוצק.

P.S. בכליון עיניים אני מחכה לבשורתכם כי שלו' לכם ולכל אחי בני ישראל.

בכ' אלול תרפ"ט שולחת המועצה המקומית מכתב תשובה לרי"א ובו היא מציינת: "שהיום שלחנו כבר את תעודת הרישיון הכניסה המחודש בשביל כת"ר ובשביל משפחתו לה' מיכל רבינוביץ, להמציאה להדר"ג. ומחלקת הרישיונות הממשלתית

16 איני יודע לאיזה ספר מתכוון הרי"א שר' מיכל ידפיסו.

הודיעה לנו שהיא שלחה כבר רישיון כזה לקושטא בשביל הדר"ג ובשביל ב"ב היקרים שיחי". ובאמת הוויזות מתקבלות אצל הרי"א בחול המועד סוכות שנת תר"ץ, ובאותו היום שולח בנו יעקב דוד אברמסקי מכתב לר' מיכל רבינוביץ:

אדון יקר, נכבד ומאד נעלה:

יען כי כבוד אבי מורי הגאון שליט"א נוהג סלסול בעצמו שלא לכתוב בחול המועד, לפיכך אני ממלא את מקומו בדבר זה.

הנני להודיע לכבוד מעלתו הרמה שהויזות ביחד עם מכתב כב' הנחמד נתקבלו. ועתה אנו ניגשים לסדר עניין השגת הפספורטים. ד' יהא בעזרנו שלא יהא כל אותו הטורח הרב שטרחנו עד היום, ומהיום ואילך - טורח שוא.

בכל רגשי כבוד והוקרה ובברכת החג.

בשם אבי מורי שליט"א

יעקב דוד אברמסקי

יום שני לחול המועד סוכות תר"ץ.

שבעת השבועות בהם ניתן היה להשיג את הפספורט מתחילים מהגשת הבקשה, וכנראה גם לאחר הצגת הוויזות שנשלחו אליו מפתח תקווה. לשם החשת התהליך, ואולי אף להגדלת הסיכוי להצלחתו, החליט הרי"א לנסוע למוסקווה עצמה ומשם להגיש את הבקשה. ומשם הוא שולח מכתב לפתח תקווה:

בהי"ת יום א' לסדר חיי שרה שנת תר"ץ מוסקבה.

אחי רועי מחמודי לבבי ומחמלי נפשי!

כאשר תראינה עיניכם מפתח מכתבי הנוכחי, הנני נמצא כעת בבירת הבריות מוסקבה. באתי הלום להשתדל בענייני העלי, ויש בדעתי להתמהמה פה עד אשר יעלה בידי בעה"ת להגיע אל המטרה הרצוי.

המרץ והתקוה שהם תרי סרסורי של תשוקתי הגדולה לעלות לארצנו הקדושה, הם כח דוחף לפעולות, ואינם נותנים לי לשבת בחבוק ידי, לכן אמרתי להיות מסייע בדבר כפי דרישת העניין, וד' הטוב ישלח לי את ברכתו בכל אשר אעשה ובכל אשר אפנה.

ידידכם ואוהבכם המקוה להיות נמנה על דגלכם

המצפה לגאולה

יחזקאל אברמסקי.

ובחלוף מספר שבועות הוא שולח מכתב לר' מיכל:

בהי"ת יום ג' לסדר "לישועתך קויתי ד'" שנת תר"ץ מוסקבה.

מיכל חביבי ויקרי!

עודני שוהה פה, ומוסיף להשתדל אודות יצאתי. כפי הנראה לא יהי' עמלי לשוא, ויש תקוה שסוף כל סוף נמנה גם אני על קהל עדת העולים. ולהגיע

בעה"ת אל המטרה הרצוי'. כתוב חביבי מכל אשר אתך לטובה, ובטובתך נשמח כולנו.

ידידך אוהבך המקוה להתראות בקרוב, תוספאה¹⁷.

P. S. בודאי תמסור תכן גלוייתי גם לפ"ת

על אף מאמציו של הרי"א ושמירת קשר המכתבים עם פרנסי פתח תקווה, במושבה עצמה התחילו להישמע קולות שגם עתה תקוותיו של הרי"א מופרזים ואין לו סיכוי לצאת, ולכן על פרנסי העיר לבחור רב אחר. כשהוא מודע לקולות הנשמעים בפ"ת שולח הרי"א מכתב נוסף:

בה"ת יום ב' לסדר בשלח.

אחים אהובים וחביבים אלופי וראשי קהל עדת ישורון בקרתא דשופריא אם המושבות פתח תקוה.

מכתבי האחרון אשר הרצתי אליכם לפני שבועיים ימים הוטל אצלנו ספק בשילוחו, לכן הנני חוזר עליו והנני משלחו אליכם שנית באופן בטוח.

ידידי! לא יהיו עליכם דברי אלה לטורח, כדברים שכבר נאמרו ונשנו מאה פעמים ואחת, ולא יהיו בעיניכם כדברים שנאמרו ולא נתקיימו ולא אמון בס עוד. אך יהיו ערבים, מקובלים, ויאמנו עליכם כאילו יצאו עתה מפי בפעם הראשונה, אשר לפי האומרים יש לקבלם כדברי אמת וצדק.

כמובן הנני מכווון בזה כנגד המשמיעים את חוות דעתם אשר אך לשוא מחכים לנו אנשי קהל עדת ישורון בפ"ת, וכיוון שבוששנו לבוא כל כך עד כה, ולא עלינו עד עתה, בודאי חסומה היא בעדינו הדרך העולה לארצנו הקדושה, ואזלת ידינו להרים המכשולים והמעצורים המעכבים אותנו מלהגיע אל מטרתנו. ולפום מהלך העניין הזה, נראים דברי המפקקים באפשרות עלייתנו לארץ, ויש בדבריהם כדי לעורר רוח שפק [ספק] ולהטיל דופי אפילו בליבות אלה המייחלים לנו באמונה ובלב תמים.

לו ידענו גם אנו הנמצאים פה במקום המעשה, שצדקו דברי אלה שנתייאשו מלראות אותנו בקרוב בין העולים, לא היינו מונעים את עצמנו מלהודיע את מצב הדבר כמו שהוא, כדי שלא להוליך ח"ו שולל עדה שלמה, ולבלי להתעות את אלופי וראשי העדה שכבודם חביב עלי כשלי. ומשום תקנת הקהל, ומשום קלון שלנו שלא נהי' בעיניכם כבדאים, לא היינו מכניסים עוד את עצמנו לספיקא.

הלא דוקא עכשיו כמעט שברור לנו הדבר, כי כעבור עשרה שבועות נשמח כולנו יחד, ולא יבושו ולא יכלמו כל אלה שקבלו עליהם את הטורח להביאנו אל הארץ. והם הם האחראים כלפי כל בני העיר בעד עניין הרבנות, ותחת

17 כינויו המחתרתי של הרב אברמסקי.

תלונות אשר בני עדתם מלינים עליהם עתה, עוד יחולו עליהם הרבה ברכות ותודות, וחלקם יהא בין מצדיקי את הרבים. היו ברוכים מאת ד' כחפץ אוהבכם לעד יחזקאל אברמסקי

בטחונו של הרי"א בסיכויי יציאתו משכנעים גם הפעם את פרנסי העיר לחכות לו עוד עשרה שבועות, ובמכתב תשובה מיום י"ז אדר תר"ץ הם כותבים:

עוד מיום שקבלנו את הטלג' החלטנו למלאות את רצונו ולחכות עוד עשרה שבועות, ואנו מקוים כי ע"י רוב היסורים שסבל קנה כבר את זכות הישיבה בארץ ישראל, ואנו מחכים בכל יום לבואו. יחד עם זה אנו מודיעים להדר"ג, שאחרי עבור הזמן הזה, ואם ח"ו לא יעלה בידו לקבל הרישיון לעלות לארצנו, אנו נקיים מהבטחתנו זו, וחופשים אנו בפעולתינו למנות רב לבני עדתנו, שעניניהם כלות מייחל זמן רב, ושקשה לדחות שאלה זו עוד.

בשלב הזה פונה ר' חיים עוזר מווילנא להנהלת המועצה ומבקשה לחכות לרי"א, גם הוא בטוח שסיכויי יציאתו של הרי"א עתה גבוהים ויש להתאזר בסבלנות מסוימת. נוסף לפנייתו לחברי המועצה פונה ר' חיים עוזר גם לרב קוק¹⁸, ומבקשו שגם הוא יפעל להשקיט את תושבי המושבה. במכתב תשובתם לר' חיים עוזר כותבת הנהלת המועצה שהיא כמובן נענית לבקשתו, אך מבין שיטי המכתב נראה שרצונם שהוא זה שיקבל את ההחלטות לפי ההתפתחויות:

י"ד אייר תר"ץ 11/5/1930

מעלת כבוד מרן הגאון הגדול רשכבה"ג

הרב ר' חיים עוזר גרודזינסקי שליט"א

וילנא

כ"ג

מכתבו הנכבד מיום י"ג ניסן תר"ץ על הכתובת של ה' פנחס מאירי יו"ר המועצה המקומית פ"ת לשעבר קבלנו.

את בקשת כ"ג מלאנו, כי חכמנו ז"ל אמרו אם הצדיק גוזר הקב"ה מקיימה, ומכ"ש אנחנו בשר ודם עלינו לקיים גזרת כ"ג.

נשמח מאד אם כ"ג יודיע לנו חוות דעתו הברורה אם יש תקווה שלסוף שני חודשים יחלץ רבינו הגאון הרי"א אברמסקי מהגהנום של הסוביטים. הלא אנו מחכים כבר יותר משנה, וחסרונו של הרב מורגש במושבה עד שקשה לנו

18 איגרתו לרב קוק פורסמה באגרות ר' חיים עוזר, אגרת תרפד.

לחכות עוד. ואם כי קשה לנו לוותר על מועמדותו של מרן הגאון ר' יחזקאל אברמסקי שליט"א, אבל צורך הרבים הוא שימצא רב במושבה. הננו דו"ש ושתו"י והר"ג בכבוד נעלה, וחותמים בברכת הארץ יו"ר המועצה המקומית

מודע למכלול הקשיים בהם נתונים חברי המועצה, ועל פי הרגשתו שהפרשה מתמשכת מעבר לצפוי, שולח הרי"א מכתב אחרון לפ"ת:

בהי"ת יום ה' לסדר בהעלותך שנת תר"ץ מוסקבה. אחים אהובים וידידים נאמנים, ראשי ואלופי קהל עדת ישראל באם המושבות "פתח תקוה", יהי' ד' עמכם!

אחדשה"ט באהבה עזה. היום הרצתי את תשובתי על ידי הטלגרף. בקשתי אתכם לחכות עוד עד יום החמישה עשר לחודש יולי הבא. זה היום הוא היום האחרון לביורר השאלה הזאת שעומדת כבר על הפרק, ולרגלי סבות שהולכות ונולדות ואינן נראות מראש, פתרונה הולך ונדחה מיום אל יום. והי' אם לא תתבשרו ח"ו ביום ההוא (ביום 15 יולי) בדיעה ברורה שיש לנו כבר הרשיון ליציאה, אות היא שאפסו סיכויינו, ואין לנו פתח תקוה לעלות לארץ עד שיפקוד ד' אותנו בתוך כל בני ישראל.

אנא ידידי, לא תכבד עליכם בקשתי האחרונה הזאת. לו ידעתם אף שמץ מנהו מכל אותן התלאות וההרפתקאות שעברו עלינו בגלל החפץ לעלות לארצנו הקדושה, בודאי הייתם מקבלים עליכם באהבה ההמתנה האחרונה הזאת. מאפס היכולת להאריך הנני מקצר ומסיים בתקוה להתראות ולעבוד יחד שכם אחד להרמת קרן ישראל, להרמת קרן התורה ולתחיית האומה בארץ ישראל.

המצפה לרחמי ד' לכל ישראל אוהבכם לעד
ברגשי כבוד יחזקאל אברמסקי.

מכתבו זה של הרי"א מועבר לפ"ת ביום כ"ד סיון ע"י ר' מיכל, המוסיף במכתב אישי:

לידידי הנכבד מאד הר"מ סולומון, פתח תקוה. קבלתי ברגע זה את המכתב מכבוד ידידי הגאון הר"י אברמסקי שליט"א, והנני ממציאיו לכבודו למען ימסרהו לחברי ועדת הרבנות ואלופי ראשי העדה. בטוח אני שראשי העדה ימלאו את בקשתו, הכתובה בדם התמצית של אדם גדול מישראל המוסר את נפשו על העליה לארצנו, ולא ימרדו עליו בחודש האחרון, באותו זמן שחיכו לו למעלה משתי שנים. בודאי גם כבוד ידידי, שהיה מראשי העסקנים השוקדים בעניין זה, לא יתרשל גם הפעם, ויעמוד על המשמר, משמר הכבוד של רב גדול וחשוב.

במכתב תשובתם מסכימים חברי המועצה לבקשתו זו של הרי"א, ומוסיפים: "כי יותר מהזמן הזה אי אפשר עוד לכלוא רוח הקהל, ואם עד יום ט"ו יולי הבע"ל לא נקבל חו"ש ידיעה מכתו"ר הרמה כי יוצא לדרכו לפה, אזי מוכרחים אנו לפנות לאחד המועמדים שכבר הסכמנו עליו, כי אי אפשר עוד לדחות הדבר בשום אופן". בה בשעה שחברי המועצה מנסחים את מכתב תשובתם, במוסקבה כבר נאסר הרי"א (ביום כ"ג סיון), ולאחר כחודשיים בערב ר"ח אלול הוא נשפט לחמש עשרה שנות מאסר ועבודת פרך בסיביר¹⁹.

הניסיון האחרון – סבב שלישי

לאחר שנודע לחברי המועצה מאסרו של הרי"א מחדשים הם את ניסיונם למנות את הרב כהנמן כרב המושבה. ביום כ"ד תמוז תר"ץ הם שולחים שנית אליו את בקשתם, ומזכירים לו שבאופן עקרוני כבר בשנה שעברה ניאות לשמש כרב. ובקשר לתנאים: לתנאי שיוכל להמשיך ולכהן כראש הישיבה בפוניבז' במשך שנתיים עד לאחר ביסוס הישיבה הם אינם מסכימים, אך היות שכבר עברה שנה מבקשתו נראה שניתן יהיה להגיע לעמק השווה בנידון. אך הרב כהנמן, במכתבו משנת תרפ"ט, הציב תנאי נוסף – שמינוי הרב יהיה בהסכמה כללית של תושבי המושבה המפולגים למפלגותיהם, ולא רק ברוב דעות. על כך כותב ר' שלמה שטמפפר יו"ר המועצה:

מפני אי האפשרות לסדר משאל עם... ומפני שהעובדא היא שמשרד הרבנות של פתח תקוה הוא אחד הסניפים של הרבנות הראשית של א"י, שנשיאה הוא מורנו הרב הגאון מוהרא"י קוק שליט"א מירושלים, אי לזאת הוחלט שועדת הרבנות בפתח תקוה לאחר שתשים עיניה באחד הרבנים לנבחר, אז עליה להציע לפניו שיואיל לבוא בחליפת מכתבים עם נשיא הרבנים מורנו הרה"ג קוק, ובהסכמתו תיגמר הבחירה. למעשה כבר באנו במו"מ בע"פ עם הרב קוק בעניין מועמדות מעלת כה"ר, ודעתו הייתה נוחה מאד ממינוי זה.

גם ממכתב זה נראה בוודאות שהרבנות הראשית כרבנות מרכזית נמנעה מלקחת חלק פעיל במינוי רבני הערים והמושבות, ודווקא הציבור הוא זה שפעל למעורבותה, ובייחוד למעורבות הרב קוק. על אף מכתבים נוספים ששיגרה המועצה לרב כהנמן

19 על מאסרו של הרי"א ועל בטחונו עוד ביום מאסרו שעתה הוא מקבל את אישור הציאה ראה צילה בראלי, 'שחר אורו', הרב משה צבי נריה, ירושלים תשס"ב, עמ' 58.

הוא סירב לקבל את ההצעה²⁰. לאחר סירובו נכנסה ועדת הרבנות לשיתוק מסוים, היא אמנם פעלה בחיפוש מועמדים מתאימים אך נתקלה בסירובים רבים²¹. ביום כ"ח ניסן תרצ"א התכנסה המועצה לבחירת הרב, ועל סמך הצעת גרשון ציזלינג נבחר הגאון רבי ראובן כ"ץ לתפקיד. עוד באותו היום שולחת לו המועצה מכתב ברכה, ומבקשת ממנו שיסכים לקבל את ההצעה. בחירתו של הרב כ"ץ מקבלת הסכמה ברורה ממרן בעל החפץ חיים, ששולח מכתב ברכה למועצה ביום י"ד אייר תרצ"א²² וז"ל:

ב"ה יום י"ד לחודש אייר תרצ"א
ישראל מאיר הכהן
מח"ס "חפץ חיים" ו"משנה ברורה"
ראדין, פלך וילנא

כבוד האלופים הנכבדים י"א [=יראי אלוקים] וחובבי שמו
ראשי קהל עדת פתח תקוה באה"ק תוב"ב
ד' עליהם יחיו

נתודע לי פה הידיעה כי נתקבל לרב ואב"ד בעדתכם הנכבדה כבוד הרב הגאון הגדול והמפורסם לתהלה י"א ורב פעלים לתורה ולתעודה כש"ת מו"ה ר' ראובן כ"ץ שליט"א אב"ד דסטאוויסק - אמרנו לברכם בברכת מז"ט - ויהא רעווא מן שמיא שלרגלו תרום קרת במילי דשמיא ובמילי דארעא כמאמרם ז"ל תיכף לת"ח ברכה. ויזכו שינהל עדתם על מבועי התורה והיראה להורות לעם ד' את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ותחזינה עינינו בשוב ד' את שבות עמו לשוב לציון ברינה בביאת משיח צדקנו בב"א. והנני מברכם בחיים ושלוש וכל טוב, מכבדם ומוקירם ישראל מאיר הכהן.

מכתבו של בעל החפץ חיים הוא בעל משמעות רבה. יתכן שהיו רבנים שסירבו לקבל את הצעת הרבנות בפתח תקווה בגלל שהם חשו שמשרה זו שייכת לרי"א, ומכתבו של החפץ חיים פתר את הספק. מכתב הברכה של בעל החפץ חיים איפשר גם לחברי המועצה בפ"ת למנות את הרב כ"ץ בלב שקט²³. אך גם מינויו של הרב

20 אין בידי את מכתבי הרב כהנמן למועצה, כך שאינני יודע את סיבת הסירוב.
21 ביום י"ז טבת תרצ"א שולח דוב ימיני מחברי ועדת הרבנות מכתב להנהלת המועצה בו כותב: "פנינו ע"י אנשים שונים אל רבנים מארצות פולין וליטא, נמצאו מועמדים מהכי מהוגנים ומתאימים למושבתנו, אלא שעניין המשכורת שקבענו... איננו מתקבל בפני הללו, מפני שבמקומותיהם הם מקבלים יותר ומצבם בטוח וכו'".
22 את צילום המכתב קבלתי מידידי הרב שמואל דב רוזנברג, רב בפ"ת, ותודתי נתונה לו.
23 בספר מלך ביופיו עמ' 195 הערה 35 מצטט המחבר את בנו של רי"א, הטוען שלפני שברחו אנשי פ"ת ברב כ"ץ נמלכו בר' חיים עוזר, והוא ביקש מהם להמתין עד תאריך מסוים; רי"א

כ"ץ התעכב, הפעם בגלל דרישת ממשלת המנדט למנות רב בן הארץ, ולא להביא רב מהגולה. לאחר הסרת התנגדות השלטון שולחת המועצה לרב כ"ץ בט"ו באב תרצ"א מכתב רבנות מחדש, וביום ג' אלול שולח הרב כ"ץ את הסכמתו לכהן כרב המושבה, אך יחד עם זאת הוא מודיע שיגיע רק לאחר החגים. עיכוב ביאתו של הרב כ"ץ ואי פרסום בחירתו יצרו את הרושם שמשרת רב המושב פ"ת עדיין פנויה. במצב זה שולח ר' מיכל רבינוביץ לידו מרדכי סולומון מכתב (המכתב ללא ציון תאריך, אך הוא נשלח לאחר יום כיפור תרצ"ב)

לידידי הנכבד הר"מ סולומון, פתח תקוה.
ברגע זה קיבלתי תלגרמה ממוסקבה וזה לשונה: "בריא. דרישת שלום לפתח תקוה. במכתב פרטים". אני ממחר להודיע את זה לכבודו, וכבודו יאחז בכל האמצעים להשפיע על חברי הועדה שלא ידחקו את השעה ואת הימים, ולא יתקשרו עם שום רב אחר זולת הרב אברמסקי, שמשמיה קא זכו ליה לעלות לארץ ישראל ולהיות לתפארת לפ"ת.
הידיעה הזאת צריכה להיות שמורה בסוד גמור, הגילוי והפרסום מזיק מכאן עד מוסקבה.
תיכף כשאקבל את המכתב לא אחמיץ מלשלוח אותו אליכם. ויהי רצון שנשמיע איש את אחיו בשורות טובות.
בבקשה למסור ברכתי לרגלי הבשורה הטובה הזאת לחברי הועדה מכירי וידידי, הרב ר"ש שטמפפר ור"ע ליברכט ור"ק ויסוקר והרד"ב ימיני.
בכבוד רב והוקרה ובברכת השנה
מ. רבינוביץ

למותר לציין שמכתב זה גרם לחברי ועדת הרבנות אי נוחות, ואין להתפלא שהם לא הגיבו עליו. ביום הושענא רבה שולח ר' מיכל מכתב נוסף:

לאדון מרדכי סולומון, פתח תקוה.
ידידי היקר, ברגע זה קבלתי תלגרמה ממוסקבה וזה לשונה: "באלה הימים אעזוב את הארץ. תמסור זה לפתח תקוה".
יש לקוות שבסוף חודש חשוון או תחילת כסלו יופיע הגר"י אברמסקי עליכם. סבורני שעכשיו מותר להודיע את זה לבני העיר למען יהיו מוכנים לקבלת פני רבם, שאחר שנות יסורים ועינויים זכה סוף סוף לצאת מארץ מאפליה.

שוחרר מכלאו יומיים לפני אותו תאריך, אבל ביני וביני כבר הספיקו להכתיר את הרב כ"ץ כרב. אם עדות זו נכונה נמצא שר' חיים עוזר ביקשם לחכות עד יום כיפור תרצ"ב (מועד שחרורו של הרי"א מבית הסוהר), ולפי זה בחירת הרב כץ נעשתה שלא על דעתו, אך בהסכמה ברורה של החפץ חיים. אמנם ידידי הרב אברהם זק"ש העיר לי שבדרך כלל ר' חיים עוזר והחפץ חיים היו מתואמים ביניהם, וקשה לומר שבפרשה זו הם נחלקו. וצ"ע.

תמהני שכ' ידידי לא ענה על מכתבי הקודם. ימסור נא את הידיעה המשמחת הזאת לחברי הועדה הנכבדים, והלואי שתשרה הברכה בכל מעשי ידיכם.
בידידות רבה והוקרה
מ. רבינוביץ
הוש"ר בפניא דמעלי שבתא תרצ"ב

ההחמצה

קבלת המשרה לרי"א היוותה עבורו קרש הצלה, שהרי כל יציאתו הייתה מותנית בקבלת ויזה של אחת ממדינות העולם, וקבלת ויזה מותנית בבקשתה של המדינה עצמה. ביום ז' חשוון עונה יו"ר המועצה המקומית לר' מיכל רבינוביץ שהם מאשרים את מכתביו (ביום ב' חשוון הוא שלח להם מכתב נוסף בצירוף מכתבו של הרי"א²⁴), אך הם מודיעים לו שפתח תקווה שלחה כבר מכתב רבנות לרב ראובן כ"ץ, "ולפי המצב הנוכחי אי אפשר ללכת אחורנית". מכיוון שכך נרתמו גדולי התורה, ובראשם הרבנים ר' חיים עוזר, הרב קוק, הרב הילמן והרב הידלסימר להשיג לרי"א וויזה ממדינת כלשהי, והרב קוק אף הזמינו להיות אורחו בישראל; אך לבסוף השיג רי"א אשרת כניסה ללטביה²⁵. לאחר יציאתו מרוסיה הוא עבר לריגה, משם המשיך בדרכו לוילנא כדי להיפגש עם ר' חיים עוזר, ולאחריה נסע לראדין "לראות את הסבא קדישא החפץ חיים שליט"א". מן הסתם עלה בפגישותיו אלו גם סיפור החמצת משרת הרבנות של פתח תקווה²⁶.

24 המכתב אינו נמצא תחת ידי.

25 על השגת הוויזות ראה באגרות ר' חיים עוזר סי' תרצט-תשה.

26 במלך ביופיו עמ' 195 הערה 36 כתב בשם בנו רמ"ע: "מיום ביקורו הראשון בא"י - רק פעם אחת דרכו רגלי רבנו בפ"ת, וגם פעם זו הייתה נגד רצונו... כי הכינו לכבודו טקס קבלת פנים. מטעמי נימוסין נאות רבינו והגיע אז לפ"ת, התעכב לשעה קלה, אך נמנע כל הימים באופן מוחלט מלבקר בעיר הזאת - שלא יאמרו כי לא השלים עם העובדה שנשמט ממנו פה כסא הרבנות".

שִׁיר מְזֻמָּר לְבְנֵי קֶרַח, לְמַנְצַחַת עַל מַחְלַת לְעֵנוֹת (תהילים פרק פח פס' א): ...כל תאות בני קרח - תיקון הגלות הזה האחרון, כי עליית אביהם משאול מטה תלויה בו כנודע. על כן בבכי סיפור צרות גלותנו זה - ישוררו הם, כי התקיים הרעה הוא פתח תקוה שיתקיימו כל נבואות הטובה, וכעובדא דרבי עקיבא (מכות כד, א), כי במה שהיו חבריו בוכים, בראות בהר ציון שועלים הילכו בו - היה הוא משחק. וזה שיעור הכתוב: שִׁיר מְזֻמָּר היה לְבְנֵי קֶרַח מה שלפי האמת הוא לְמַנְצַחַת עַל מַחְלַת לְעֵנוֹת, כלומר בשביל מחילת עוון הוא טוב לזמרו, לענות נפש על ידי סיפור הצרות. באופן שהיו בני קרח כרבי עקיבא, שהיו משוררים במה שהוא אדרבה לְעֵנוֹת.
(פירוש ר"מ אלשיך לתהילים שם)